

Питання теоретичні

Ігор Лімборський

WELTLITERATUR ЗА ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ НОВОЇ ПОСТКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті аналізується поняття “світова література” за доби глобалізації. Акцентується на феномені “розмивання кордонів” європейських літератур на початку ХХІ століття, на перегляді канону “культурних шедеврів”, появі нових культурних моделей і альтернатив, що були стимульовані до життя глобальними проектами постсучасної свідомості. Особлива увага приділяється проблемі нового “шансу” для тих європейських літератур, котрі до недавнього часу знаходилися на віддаленій периферії євроцентристського уявлення про “світову літературу”. Автор доходить висновку, що за доби глобалізації відкриваються важливі перспективи для української літератури, над якою тривалий час тяжив комплекс “меншовартості”.

Ключові слова: світова література, постколоніальні студії, євроцентризм, глобалізація.

Igor Limborsky. Weltliteratur in the Age of Globalization: In search of a new postcultural identity

This article investigates the notion of “world literature” in the Age of Globalization. The author emphasizes the “blurring” of the boundaries between national literatures in Europe at the beginning of the 21st century, the revision of the canon of “cultural chef d’oeuvres”, and the appearance of new cultural models and alternatives stimulated by the global projects of the post-modern consciousness. A special attention is paid to the problem of a new “chance” for those European literatures, which recently had their place at the remote periphery of Eurocentric model of “world literature”. Thereby the author comes to a conclusion that the age of globalization opens important perspectives for the Ukrainian literature, which, for a long time, suffered under the burden of inferiority complex.

Key words: world literature, postcolonial studies, Eurocentrism, globalization.

Термін “Weltliteratur”, або “світова література”, уперше використав Й. Гете в розмові зі своїм секретарем Й. Еккерманом 1 січня 1827 року, наголошуючи на тому, що людство “вступає в епоху світової літератури, і кожний повинен сприяти її появі” [19, 221]. Згодом Гете повернувся до нього 1829 року в невеличкій за обсягом праці під назвою “Подальше про світову літературу”. Показово, що саме це словосполучення стало каменем спотикання багатьох компаративістичних досліджень аж до поступової підміни понять, особливо в середині ХХ ст. Замість “світової” компаративісти, зокрема у країнах колишнього соціалістичного табору почали послуговуватися іншим терміном – “всесвітня література” [7, 33-36]. Уже тоді визначилася основна, хоча доволі умовна і приблизна, стратегія розрізнення цих понять. Якщо йшлося переважно про літератури європейського регіону, які мали світове значення, то використовувався, як правило, термін “світова література”. Коли ж говорилося про сукупність усіх відомих літератур у світі, до того ж презентованих різними континентами, расами й релігійними ментальностями, то в цьому разі послуговувалися терміном “всесвітня література” [13, 69-71].

Щоправда, ситуація термінологічної невизначеності спостерігалася й у західній науковій думці: французи широко користувалися терміном “загальна література” (наприкінці 1960-х років, приміром, у Парижі побачила світ “Histoire Generale des Litteraire”, у другому томі якої, до речі, знайшлося місце і для української літератури [22]). Італійські дослідники схилилися більше до терміна “універсальна література” (“universale della letteratura”). Найбільшу послідовність виявила англо-американська критика, де міцно закріпився термін “світова література” (“world literature”). Наприклад, 2004 року перший номер часопису “Comparative Literature” був присвячений проблемі “Світова література і глобалізація” [20]. Однак ще

1961 року американський професор компаративістики Г. Ремак закликав своїх колег чітко визначитися з термінами “національна”, “світова” й “загальна література” (“general literature”), розуміючи, що небезпечна підміна термінів призводить до непорозумінь щодо предмета дослідження [24, 10]. Звичайно, подібні семантичні нюанси в розумінні предмета дослідження компаративістами не впливають на сутність поставленої в заголовку проблеми. Але вони значною мірою допомагають зрозуміти той факт, що до недавнього часу в усвідомленні феномену Weltliteratur у гетівському тлумаченні виникає певна, хоча, можливо, і не так помітна, враховуючи специфіку окремих мов, плутанина.

Сам Гете не намагався створити цілісної концепції “світової літератури”: для нього важливішим виявилось вказати на те, що зближення між окремими націями в майбутньому приведе до формування специфічного типу літературної спільності. Але при цьому він був цілком свідомий того, що це зближення не перекреслить національно своєрідного моменту. І хоча у вище згаданій розмові з Еккерманом він наголошував на тому, що “національна література зараз має незначну вагу” [19, 211], надалі Гете принципово змінив свій погляд. “Кожна нація має свої особливості, якими вона вирізняється з-поміж інших. Завдяки ним нації відчують себе відокремленими одна від одної, взаємно притягуються або відштовхуються” [5, 417], - наголошував він через два роки. Така аргументація німецького письменника у визначенні місця національно своєрідного моменту в загальному річизі Weltliteratur виявилася настільки переконливою, що ще в середині ХХ ст. Е.Ауербах зауважив, ніби “самою передумовою світової літератури є *felix culpa* (щаслива провина. – /Л.) розпаду людства на велику кількість різноманітних культур” [1, 123].

Спробував Гете передбачити й ту літературу, що, говорячи постсучасною науковою термінологією, змогла б виступити як культурне “ядро”, від якого б розходилися різноманітні лінії впливів на інші літератури. Такою літературою для нього була французька – у ній він убачав великий креативний потенціал: французи, за його словами, “найближчим часом знову будуть мати великий вплив на моральний світ” [5, 417]. Визначив він і основний критерій для оцінки подібного потенціалу: “Літературу будь-якої нації можна пізнати і відчути лише тоді, коли одночасно уявиш собі всю сукупність її явищ” [5, 417]. Ця думка в редукованій формі згодом вилилася в компаративістичні концепції бачення ролі національних літератур уже за тих часів, коли світ активно рухався в бік глобалізації з її послідовною поляризацією дихотомічних проблем – “виклик” / “відповідь”, “співіснування” / “синтез”, “сприйняття” / “протидія”. Пригадаємо, що у своїй широковідомій праці 1967 року “Історія літератури як провокація для науки про літературу” Г.Р. Яусс недвозначно писав про те, що світове значення національної літератури слід співвідносити з проблемами її рецепції у світі, тобто зі ступенем її впливу на інші літератури та читацьку аудиторію. Щоправда, при цьому він бачив проблему у виборі канону для творення такої “об’єктивної з погляду позитивізму історії літератури” [23, 143].

Певна провина у творенні штучного й часом заміфологізованого канону Weltliteratur лежить на компаративістах, оскільки передусім почали розроблятися такі концепції національних літератур, коли в одній з них починали бачити не просто джерело впливу, а своєрідну “точку відліку” для інших, саме вона й може начебто претендувати на роль “світової”. У дещо пом’якшеному вигляді цю тенденцію Ф. Жост сформулював так: “Компаративіст турбується про те, щоб надати літературному витвору, який визнається шедевром у національному вимірі, загальнолюдського значення” [8, 37]. Водночас швейцарський учений слушно застерігав своїх колег від надмірного захоплення власною національною літературою: компаративіст “розуміє відносність своїх геніїв і не наділяє себе правом роздавати лаврові вінки і корони” [8, 37]. Сам Й.Гете, до речі, у подібному випадку толерантно уникнув розмови про рідну німецьку літературу.

Але водночас спостерігався інший цікавий парадокс: окремі літератури через особливості еволюції їхньої художньої свідомості та історичних обставин раптом

усвідомили й побачили себе своєрідним взірцем, еталоном, креативною моделлю для інших. А вже потім дослідники літератури, історики й особливо компаративісти завершували формування й розбудову образу “ідеального взірця”. Це, до речі, зауважили окремі літературознавці. Е. Курціус в дослідженні “Французька культура: вступ” (1930) висловив таку думку: Франція (про яку якраз і згадував Гете) у процесі національного поступу спробувала присвоїти собі певний конгломерат “світових ідей”, початок яким був покладений римський державнізм (ідея “величного, непереможного Риму”). Звідси і бажання Франції утверджувати свій власний, недосяжний для інонаціональних впливів “тоталітарний дискурс” (якщо скористатися термінологією Ф. Ліотара) у культурному житті Європи. Як наслідок виникає особливий статус “культури” у французькій ментальності та історії, який поєднує ідею нації не з ідеєю держави (держави та її інституції були зруйновані внаслідок Великої французької революції), а з ідеєю національної культури. Власне кажучи, нація хотіла б бачити себе віддзеркаленою не в державі як такій, що властиво, скажімо, для німців, а в т. зв. “культурних шедеврах”, які претендують на роль світових і гідні стати ними. Зрозуміло, що не остання роль тут відводилася саме французькій літературі, яка вже у XVIII ст. виявилася в епіцентрі політичних подій, формувала умонастрої і “спонсорувала” підривний дискурс, що ідеологічно розхитував основи самої державності [21]. Також слід додати й те, що все це відбувалося з помітною тенденцією порівнювати, співвідносити себе з іншими народами — не лише з сусідськими, а й з віддаленими. Це стимулювало посилення орієнтальних мотивів: пригадаємо в такому контексті “Перські листи” Монтескьє, “Магомета” і “Задіга” Вольтера, переклад Ш.Галаном “Тисячі й однієї ночі”. Щоправда, і тут приховувався зворотній бік: Е.Саїд писав, що спочатку французька література, а згодом і військова експансія Наполеона на Схід остаточно закріплювали євроцентристський еталон Сходу, який полягав у прагненні “надати йому форми, ідентичності, чіткої визначеності з повним визначенням його місця в нашій історичній пам’яті, його важливості для імперської стратегії і його природної ролі як додатка до Європи” [14, 116].

Було б перебільшенням стверджувати, що поняття “світової”, “всесвітньої”, “загальної” літератури виявилось абсолютно новим для культурної думки перших десятиріч XIX ст. Ідеться насамперед про результати просвітницького типу раціональної рефлексії, що тяжіла до виведення універсальних, усезагальних формул і законів як людського існування, так і самого феномену людської культури. Фактично саме до цих понять активно рухалися вже попередники Й.Гете. Наприклад, Й.Гердер у своїй концепції органічності й навіть форумності різних національних культур, що, власне, і заклало основи концепції про єдність та розмаїття культурно-історичного процесу, а також і молодші сучасники Гете початку XIX ст. — німецькі романтики. Останні спробували осмислити своєрідність національних культур в аспекті динамічної взаємодії окремих індивідуальних культур та загальнолюдської літератури, власне світової, як надісторичного явища.

Сьогодні за доби глобалізації запропоновані підходи виявляються далеко не достатніми для з’ясування ролі й місця поняття “світова література”. Тим паче, якщо це стосується її вивчення в перспективі постсучасної компаративістики. Сьогодні ми стаємо свідками “розмивання” кордонів *Weltliteratur*: канон постійно розхитується зсередини, вважаючи навіть на те, що від самого початку він був хисткий і нестабільний. В умовах постмодерного децентрування будь-яких канонів, перегляду парадигми “культурних шедеврів”, пошуку нових культурних “альтернатив”, зміщення акценту з “центру” на “периферію”, поширенням мультикультуралізму з його увагою до “замовчуваних голосів” постає ціла низка концептуальних запитань. Чи існував узагалі феномен світової літератури? Можливо, це змогло б бути штучне утворення, породжене просвітницьким розумом з його необмеженою й оптимістичною вірою в універсальність космополітичних духовних та естетичних цінностей? Іншими словами, чи не є словосполучення

“світова література” одним зі славнозвісних симулякрів, про які з такою дошкульною постмодерністською іронією писав Ж.Бодріяр, натякаючи на симулятивний характер будь-яких людських визначень та понять унаслідок “ліквідації всіх референцій”, тобто розриву зв’язку між реальним явищем та його концептом [3, 6-7]. Якщо ж справді феномен світової літератури існує, то що вважати критерієм, основною ознакою при визначенні релевантності феномену світової літератури, які твори слід залучити якщо не до “шедеврів”, то принаймні до переліку в академічних історіях наднаціональних літератур, а які з них усе ж таки змушені залишатися на маргінальних берегах літературного процесу? Пригадаймо тут для прикладу, з якою складністю формувалися програми з вивчення зарубіжної літератури для середніх шкіл України.

Ці запитання у світлі прогресуючих проблем глобалізації набувають і додаткових нюансів. Так, наприклад, як сьогодні слід залучати в поняття “Weltliteratur” ті типи національних літератур народів Східної, Південно-Східної та Центральної Європи, які до сьогодні відчувають на собі негативні наслідки свого постколоніального чи напівколоніального минулого? Яке власне місце у “світовій літературі” за доби глобалізації посяде, скажімо, українська література, яка до сьогодні через історичні обставини все ще переймається проблемами своєї національної ідентичності й не до кінця спромоглася визначитися з літературним національним каноном? Зрозуміло, що тут поки що не йдеться про мирне співіснування чи “злиття” різних культурних моделей – сама ідея глобалізації суперечить цій тезі. Саме вони, пострадянські держави, якнайбільше виявилися “відкритими” – через бажання швидше зрестися тоталітарного минулого – для широкого проникнення впливів глобалізації, яка приходить у вигляді матеріальних та духовних цінностей, іноді роблячи це під гаслами демократії. Не останню роль у цьому відіграє масова література, яка сьогодні також претендує на роль “світової”. Звичайно, не йдеться про гетівське Weltliteratur і навіть не про академічне “literature”, а швидше про “contemporary fiction” (сучасна белетристика). Але саме вона фіксує у свідомості індивіда необхідність подібних змін, іноді закріплює образ спокійного, забезпеченого існування, яке є логічним наслідком, за словами Ф.Фукуями, “зростання морального індивідуалізму й мініатюризації суспільства” [18, 131]. Саме цей уже постсучасний мислитель називає її однією з причин “Великого Розриву” з моральними цінностями попередньої парадигми культури, говорячи про те, що світове мистецтво закономірно перетворилося в постіндустріальному суспільстві на одну з індустрій розваг [див. 18, 29]. Про небезпеку подібних трансформацій у культурній свідомості людства писалося й раніше: у цьому контексті не можна не згадати прикметну працю Т.Адорно та М.Горкгаймера “Діалектика Просвітництва”, в якій уже 1947 року особливо наголошувалося на тому, що з появою інструментального розуму, який втрачає зв’язок з предметом пізнання, культурний потенціал людства спрямовується не на творення феноменів мистецтва, а на забезпечення індивіда дедалі більшою кількістю матеріальних побутових і технічних зручностей. Тому культура стає заручницею матеріального благополуччя пересічного реципієнта, який не дуже переймається проблемами національної ідентифікації культури й літератури. Природно, проблема Weltliteratur існує для нього лише в перспективі задоволення швидкоплинних потреб пересічного “я”, який не вбачає катастрофи в тому, що між мовою науки та мовою мистецтва дедалі збільшується символічний розрив, а тим більше мало переймається питаннями естетичної цінності нових культурних “шедеврів”. Останні вже бачаться в ультракосмополітичній площині і вже давно втратили зв’язок з гуманістичним пафосом Просвітництва XVIII ст.

В Україні сьогодні майже не спостерігається ситуація рішучих “цивілізаційних розломів”: гамбургер, кока-колу й українські вареники можна придбати разом з еротичним романом російського/українського/американського письменника в переході київського метрополітену. Відтак саме в Україні якнайменш сьогодні заявляє про себе те явище, що його С.Хантінгтон назвав “зіткненням цивілізацій” (clash of civilizations), маючи на увазі особливості взаємодії місцевих та глобальних культурних традицій. Але проблема “Великого Розриву”, як його

тлумачить Ф.Фукуяма, одна з найнебезпечніших і найочевидніших.

Інша річ, що “накладання” однієї культури на іншу супроводжується різними відцентровими й доцентровими процесами, а тому так чи так це призводить до ситуації “протистояння”, “опору”, викликає бажання “культурної відповіді”. Значною мірою ці тенденції можна пояснити, звернувшись до сьогоднішнього розуміння феноменів “іншого”, “інакшості”, “чужості”, “аутсайдерства”, “маргіальності” — одними із центральних констант у дискурсі мультикультуралізму. Уже сьогодні цілком зрозуміло, що утопічність радикального проекту глобального зближення культур проглядає в самій стратегії — пошуки можливого “свого”, “універсального” в тому, що історично є “іншим”, часто економічно та культурно відокремленим. Небезпека якраз полягає в тому, що стратегія пошуків розуміння “іншого” залежить від точки відліку, від тих окулярів, з якими планується поглянути на того, хто має право на голос як “Інший”. Адже “своє” — це, як правило, завжди культурне, цивілізоване, а “чуже” ще потребує прискіпливої перевірки задля утвердження його як близького до “нашого” або такого “іншого”, що не суперечить цивілізованому “нашому”. “Цивілізаційне “ми” і позацівілізаційне “вони” — ось константи людської історії”, — з гіркою твердження С.Хантінгтон, описуючи поступ західної цивілізації у глобалізованому просторі постсучасних культур [4, 154].

В історико-культурному плані тут проглядає просвітницька інтенція самоідентифікації суб’єкта за різними реєстрами: соціальним, інтелектуальним, етнічним. Цей індивід утверджується не лише як самодостатнє “я” — він намагається перенести світ своїх бажань на навколишню реальність та побачити результат своїх “цивілізованих” діянь. Сьогодні від імені цього індивіда вже говорять держави, які спираються на економічні, політичні й культурні чинники й готові запропонувати євроцентристську (точніше кажучи, західноцентристську) модель іншим державам, що, власне, і стає однією з прикметних ознак глобалізації, коли виникає можливість “до оперативної проекції владних рішень у масштабах усієї планети” [12, 40].

Щоправда, дихотомія “свій”/“чужий” — це не лише однобічна формула радикального Просвітництва, де існує раціональна поляризація цінностей, а, можливо, один із найдревніших архетипів людської свідомості, коли “чужий” ідентифікувався з “ворогом”, у протистоянні з яким вирішувалося питання життя та смерті. Небезпідставно вже К. Леві-Строс наголошував на особливій логіці міфічної свідомості, яка, зберігаючи конкретно-чуттєвий і метафоричний характер, упорядковує світ як низку фундаментальних опозицій: “чоловіче — жіноче”, “життя — смерть”, “своє — чуже”. Зрозуміла річ, що “ворожому”, “ворогові” тут відводилося особливе місце. Йому не тільки треба було протистояти, а треба було якимось “освоювати” й перетворювати на щось зрозуміле, невороже, власне “своє”.

Але водночас — і це особливо важливо для усвідомлення автохтонності власної національної літератури в колі інших — “чужинець починається тоді, коли виникає усвідомлення моєї відмінності” [10, 7]. Іншими словами, до кінця зрозуміти своєрідність і значущість своєї національної літературної традиції абсолютно неможливо без зіставлення її з іншими літературними ідентичностями, іншими “голосами”, до того ж передусім у тому ракурсі, коли виникає примарна перспектива розрізнити, що власне “своє”, а що “чуже” в художній парадигмі певної епохи. Адже цілком зрозуміло, що вже від часу формування Weltliteratur, як її розумів Гете, і до доби глобалізації іноді практично неможливо визначити в національній художній свідомості, де пролягає чітка межа між власне автохтонним і привнесеним, особливо коли немає прямих знаків, що вказують на факт культурної асиміляції.

Усе це ускладнюється й таким феноменом, як субглобалізація — процесами, що мають не світовий, а регіональний характер. Для України, наприклад, це виливається в таке явище, як “європеїзація”, що в ній убачають сьогодні панацею від усіляких бід, іноді не розуміючи, що Європа сьогодні неоднорідна хоча б у

тому плані, як вона сприймає/протистоїть процесам світової глобалізації. Один із відомих дослідників світової глобалізації П.Бергер слушно наголошує на тому, що “Захід навряд є гомогенним культурним організмом, і тому разом з глобалізацією поширюється і його сповнена конфліктами неоднорідність” [2, 22]. Якщо говорити в цьому плані про художню літературу, то письменник опиняється у складній ситуації внутрішньої невизначеності, у ньому відбувається постійна внутрішня боротьба складних “ідеологічних матриць”: у своїй творчості він має обстоювати свободу слова й водночас зберігати кодекс політичної та етичної коректності, захоплюватися голлівудським культом мужності й водночас якось поєднувати це з жіночо-феміністичним началом української літератури. Іншими словами, він повсякчас повинен щось із чимось порівнювати, тобто виступати в ролі, іноді до кінця не усвідомлюючи цього, своєрідного компаративіста. Водночас українську літературознавчу компаративістику тут очікує найнебезпечніша тенденція – штучного “підтягування” свого художнього досвіду до якогось розмитого, нестабільного за часів глобалізації, уявного, раціонально витлумаченого ідеального взірця, за яким начебто приховується гетівське *Weltliteratur*.

В українській літературі вже від часу становлення новочасного канону спостерігалася тенденція обережного, вкрай поміркованого ставлення до західноєвропейського художнього досвіду. Г. Квітка-Основ'яненко був абсолютно перекоаний у тому, що його неможливо механічно перенести на ґрунт вітчизняної культури, оскільки нашу “кровь не превратишь ни в какую *микстуру*; она не терпит никакой иностранной подмеси. Сначала, правда, когда искусным, обольстительным образом вольют в нее некоторое количество иностранных помоев, приправленных сахаром, она забурлит, запенится, зашумит, пойдет колобродить – но ненадолго” [9, 63]. Проте це зовсім не означало, що руссоїзм та вольтер'янство, які викликали найбільше неприйняття в письменника, не поширювалися в Україні... Ці дві гілки художньої й естетичної думки були сприйняті як на рівні окремих ідей, так і художніх форм, будучи переосмисленими крізь призму специфічної української літературної традиції, яка намагалася дистанціюватися від західноєвропейських радикальних ідей та проєктів, зокрема й самим Квіткою-Основ'яненком [11]. Отже, тут уже наявна проблема не стільки того, як і в який спосіб українська література “наздоганяла” євроцентристський канон, а проблема зовсім іншого гатунку, а саме оксиденталізму, особливо у плані сприйняття цього канону і того, які можливі альтернативні моделі художнього мислення українська література змогла запропонувати.

Постсучасний спосіб наукової дискурсії дає багатьом слов'янським літературам новий шанс для самоутвердження на карті глобалізованої Європи. Не можна не погодитися з висловленою М. Тлостановою думкою: “Світова література більше не розглядається в чарунках окремих національних традицій, але швидше крізь призму тих чи тих глобальних з погляду постколоніалістів культурних, політичних, психологічних впливів, закономірностей, понять – наприклад, таких, як “історична травма”, рабство, терор, вигнання, бездомність, втрата культурної ідентичності” [15, 7]. Хоч як це парадоксально, але можна стверджувати, що процеси світової глобалізації дають важливу перспективу для української літератури, над якою від другої половини XVIII ст. нависає комплекс “меншовартості” або, використовуючи термінологію Д. Чижевського, “неповноти”, а говорячи сучасною термінологією, “колоніальної травми”. І хоча тут приховуються суттєві небезпеки – глобалізація так чи так намагається нехтувати поняттями автохтонного, національного, вона “мирно” нав'язує свої пріоритети тим країнам, які прийнято вважати відносно “слабкими” (П. Бергер), – за наявної тенденції до визнання “інших голосів”, плюралістичності культурної парадигми, перефразовуючи М.Бахтіна, поліфонізмі національних художніх дискурсів кожний з них має сьогодні право бути вписаним у *Weltliteratur* на рівних засадах з іншими, за якими визнавалася донедавна пріоритетність “впливовіших”.

Як ніколи раніше перед українською компаративістикою постає завдання:

розробити під кутом зору глобалізації нову парадигматику української художньої свідомості вже від початку XIX ст. з урахуванням таких важливих у сучасній гуманітаристиці понять, як “література пограниччя”, гібридність, амальгамність художнього мислення, “культурне запізнювання”. Особливо це актуально, зважаючи на те, що саме в цей час вона формувалася як особливий тип культурної комунікації, існуючи фактично на межі культур, мов, епох. А вже на початку XIX ст. ще не було уявлення про цілісність української літератури й навіть поява “Енеїди” І. Котляревського 1798 року в Петербурзі могла бути сприйнята як своєрідний “провокативний жест”, за допомогою якого українська словесність спромоглася заявити про себе низьким, бурлескним дискурсом, що загострив проблему української національної ідентичності. Вибудовувалася особлива топика художньої культури, яка переслідувала не суто художню, а таку значною мірою політичну й ідеологічну мету, як обстоювання права українського художнього слова на існування. За таких умов проблема, наскільки українська словесність відповідає євроцентристським просвітницьким стандартам *Weltliteratur*, не усвідомлювалася як першочергова й актуальна. Упродовж перших десятиліть XIX ст. українська література хиталася між різними мовними стихіями, різними адресатами, власне нарататорами (російськомовним й україномовним) й існувала фактично на рівні окремих “голосів” — І. Котляревський і його послідовники, Є.Гребінка, П.Гулак-Артемівський, Г.Квітка-Основ’яненко аж до появи перших творів Т.Шевченка, якому належить виключна роль у творенні особливого типу “захисного націоналізму”, мета якого, за словами Е.Томпсон, “захист національної ідентичності” [16, 19]. Пригадаємо, наскільки залежним був уже згадуваний Г.Квітка-Основ’яненко від того, що про нього напише російська критика, як його твори будуть сприйняті російським читачем, а тому часто був змушений виправдовуватися й пояснювати свою позицію в тому чи тому творі. Звідси значною мірою поштовх до усвідомлення локальності української словесності, її повноцінне побутування лише серед “своїх”, “земляків”, до яких, приміром, звертається Є.Гребінка в пошуках “рідної душі” у критичному нарисі 1841 року “Так собі до земляків”. Парадокс становлення новочасного художнього дискурсу в Україні часто полягав у самій стратегії — утвердження літератури через несприйняття того, що можна було маркувати як “чуже” й “вороже”, у межах сьогоднішньої наукової термінології — “колоніальне” й “домінантне”. Гребінка, приміром, говорить, що, перебуваючи в Петербурзі, він згадує з особливою ностальгією Полтавщину й нарікає на те, що йому не вистачає рідного, “нашого” слова, а тому і звертається до “Енеїди” Котляревського й повістей Квітки-Основ’яненка, яких із задоволенням час від часу перечитує. Новомодні книжки, написані “московською мовою”, йому незрозумілі й далекі: “Нічого робить, положиш на полицю новенькі книжечки: хай полежать поки порозумнішаю”, — не без самоіронії зазначає письменник [6, 490]. Однак саме тут не можна не відчувати тенденцію до усвідомлення особливостей своєї національної ідентичності як проблеми “прилаштування” до нового культурного середовища, якому внутрішньо письменник протиставляє голос людини, що психологічно має іншу мотивацію до літературної творчості, ніж петербурзьке оточення. Для нього він був “інший”, “чужий”, щодо якого можна демонструвати свою інтелектуальну зверхність і формувати його образ “як людини обмеженої, боязкої й запопадливої”, що робили, наприклад, І.Панаєв і В.Белінський [17, 268].

Новий посткультурний глобальний проект закономірно вимагає нового методологічного інструментарію для з’ясування самої сутності поняття “*Weltliteratur*”, хоча вже сьогодні цілком очевидно, що далеко не останню роль тут будуть відігравати компаративні дослідження. Загострення протиріччя між проблемою фрагментації окремих національних літературних парадигм і власне самою глобалізацією навряд чи зможе суттєво вплинути на процеси “зближення світів” початку XXI ст. Очевидно також, що багатополюсність нового світового впорядкування дозволяє раніше замовчуваним культурним “голосам” заявити про себе, формує нову єдність шляхом нового осмислення культурного розмаїття, співвідношення та поєднання культур та субкультур. Особливо це актуально

для української літератури, яка завжди виявляла потенційну гнучкість й особливу динаміку щодо засвоєння розмаїтого дискурсу європейських і світових впливів, демонструвала оригінальну модель їхньої репрезентації в межах власної культурної парадигми. Отже, проблема *Weltliteratur* сьогодні постає у специфічному ракурсі проблеми стереоскопічності, багатоголосся постсучасних реалій глобалізованої культурної свідомості, приймаючи, щоправда, до уваги стан “культурної тривоги” за долю національних, автохтонних художніх цінностей та надбань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ауэрбах Э.* Филология мировой литературы // *Вопросы литературы*. – 2004. – Сентябрь – октябрь.
2. *Бергер П.Л.* Культурная динамика глобализации // *Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире*. – М., 2004.
3. *Бодриар Ж.* Симулякри і симуляція. – К., 2004.
4. *Гантінгтон С.* Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. – Львів, 2006.
5. *Гете Й.В.* Дальнейшее о всемирной литературе // *Собр. соч.:* В 10 т. – М., 1980. – Т.10. Об искусстве и литературе.
6. *Гребінка Є.* Твори: У 3 т. – К., 1981. – Т.3.
7. *Дима А.* Принципы сравнительного литературоведения. – М., 1977.
8. *Жост Ф.* Порівняльне літературознавство як філософія літератури. Нариси з порівняльного літературознавства // *Слово і Час*. – 2007. – № 5.
9. *Квітка-Основа Яненко Г.* Твори: У 8 т. – К., 1970. – Т.6.
10. *Крістева Ю.* Самі собі чужі. – К., 2004.
11. *Лімборський І.* Європейське та українське Просвітництво: незавершений проєкт? Реінтерпретація канону і спроба компаративного аналізу літературних парадигм. – Черкаси, 2006.
12. *Неклесса О.* Ordo Quardo – четвертий порядок: пришестья постсучасного світу // *Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика*. – Луганськ, 2002.13. *Неулокоева И.* Всемирная литература // *Литературный энциклопедический словарь*. – М. 1987.
14. *Саїд Е.* Ориєнталізм. – К., 2001.
15. *Тлостанова М.* Проблема мультикультуралізму и литература США конца XX века. – М., 2000.
16. *Томпсон Е.М.* Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм. – К., 2006.
17. *Ушкалов Л.* Українська ідея Євгена Гребінки // *Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури*. – К., 2007.
18. *Фукуяма Ф.* Великий Разрыв. – М., 2004.
19. *Еккерман И.* Разговоры с Гете. – Ереван, 1988.
20. *Comparative Literature* (Special Issue: Globalization and World Literature). – 2004. – Vol.41. – No 1.
21. *Curtius E.* Die französische Kultur: Eine Einführung. – Berlin; Leipzig, 1930.
22. *Histoire Generale des Litteraire*. – Paris, 1968. – V.2.
23. *Jauss H.R.* Historia literatury jako prowokacja. – Warszawa, 1999.
24. *Remak H.* Comparative Literature, its Definition and Function // *Comparative Literature: Method and Perspective*. – Carbondale, Il., 1961.

м. Черкаси

Сергій Квіт

ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ПІДСТАВИ РОЗМОВИ

У статті використовується герменевтичний підхід до питання міжкультурної комунікації на прикладах публікацій М.Феллера. Теоретична база ґрунтується на працях таких представників філософської герменевтики, як Св. Августин, М. Гайдеггер та Г.-Г. Гадамер. Міжнаціональний діалог поданий автором статті як герменевтична розмова.

Ключові слова: філософська герменевтика, діалог культур, мислення, порозуміння, внутрішнє слово, істина, людяність.

Serhiy Kvit. Hermeneutical basis of conversation

In this article the hermeneutic approach is used to analyse the phenomenon of intercultural communication exemplified by M.Feller's publications. The theoretical basis of this research is constituted by the works of prominent representatives of philosophical hermeneutics, such as St. Augustine, M.Heidegger and H.-G.Gadamer. The author of the article treats international dialogue as a hermeneutical conversation.

Key word: philosophical hermeneutics, dialogue of cultures, thinking, mutual understanding, inner words, truth, humanity.